

Croatica XIX (1988) — 29 Zagreb

Izvorni znanstveni članak

Anica Nazor

POSILIJERATNA PALEOSLAVISTIKA U HRVATSKOJ

UDK 886.2(091) : 808.62-02

Paleoslavistička istraživanja u Hrvatskoj dobila su zamah već u prvim poslijeratnim godinama i odvijala su se u tri zagrebačke institucije: Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti, Sveučilištu i u obnovljenoj Staroslavenskoj akademiji, odnosno Staroslavenskom institutu (od 1977. zavodu). Izdani su osnovni udžbenici staroslavenskoga jezika, sustavno se popisuju i opisuju najbogatiji fondovi glagoljskih i ćirilskih rukopisa u Hrvatskoj, pojavila su se kapitalna izdanja kataloga ćirilskih i glagoljskih rukopisa te glagoljskih natpisa. Kritički su izdani najvažniji ćirilometodski izvori, obilježeni su ćirilometodski jubileji, izdane su dvije osnovne hrvatskoglagoljske liturgijske knjige — misal i brevijar, a ekscerpiran je i dijelom obrađen reprezentativan korpus izvora za Rječnik crkvenoslavenskog jezika hrvatske redakcije.

Počeci poslijeratne paleoslavistike u Hrvatskoj sežu u godine 1947. i 1948. Tih se godina pojavljuju prvi udžbenici staroslavenškoga jezika: Hammova čitanka i gramatika,¹ koje su — dopunjavane i proširivane — do danas ostale jedinim udžbenicima i priručnicima staroslavenškoga jezika u Hrvatskoj.² U obnovljenoj Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti izdana je monografija Josefa Vajsa o najstarijem hrvatskoglagoljskom misalu iz poč. 14. st. (Vat Illir 4) s bibliografijom svih glagoljskih misala (*Najstariji hrvatskoglagoljski misal*, Djela JAZU, knj. 38, Zagreb 1948, str. 171). Započeo je rad na sređivanju i opisivanju bogatih fondova ćirilskih i glagoljskih rukopisa, pohranjenih u njezinu Arhivu, Vladimir Mošin, najbolji poznavalac ćirilске knjige, preuzeo je 1947. upravu Arhiva JAZU i odmah počeo sređivati ćirilске rukopise s najnužnijom restauracijom, jer za sistematsku restauraciju nije bilo materijalnih sredstava. Mnogi su, naime, rukopisi, osobito oni iz Mihanovićeve zbirke, bili u jadnom stanju (s razderanim hrptom, otkinutim koricama, ispalim listovima, ponekad ispremiješanima i krivo umetnutima; od crvotočine uništenima: crvotočina je »upravo harala po Mihanovićevoj zbirci«). Mošin je sa svojim suradnicima uspio uvezati i restaurirati dio rukopisa,³ iz rukopisa na papiru uspio je prekopirati i identificirati vodene znakove. Opisao je sve rukopise, kojih zajedno s nekoliko štampanih knjiga ima 195.⁴ Brojem, sadržajem i starinom Akademijina zbirka ćirilskih rukopisa »zauzima časnno mjesto među poznatim kolekcijama ove vrste«. Sadrži stare i originalne južnoslavenske tekstove od kraja 12. st. do naših dana. Pretežu religiozni rukopisi, ali ima i svjetovnih: rječnika, ljekaruša, zakonika, književnih zbornika i dr. Mošin je opisima dodao paleografski album u posebnoj knjizi.

Paralelno sa sređivanjem i popisom ćirilskih rukopisa u Arhivu JAZU sređuju se i opisuju glagoljski rukopisi. Zadatak je preuzeo Vjekoslav Štefanić, podrijetlom s otoka Krka, toga »eldorada glagoljske knjige«. Uz Akademijine Štefanić je popisao i opisao glagoljske rukopise otoka Krka, koje je objavila Jugoslavenska akademija 1960. god.⁵ Štefanićev popis mnogo je bogatiji od

¹ J. Hamm, *Gramatika starocrkvenoslavenskoga jezika*, Zagreb 1947, IV + 182; *Čitanka starocrkvenoslavenskog jezika s rječnikom*, Zagreb 1947, 136 + 15 sl.

² Četvrto izdanje Staroslavenške gramatike izašlo je 1974.

³ Pri Arhivu JAZU Mošinovim nastojanjem osnovana je radionica za restauraciju rukopisa.

⁴ V. Mošin, *Ćirilski rukopisi Jugoslavenske akademije. I. dio. Opis rukopisa*, Zagreb 1955, 255; *II. dio. Reprodukcije*, Zagreb 1952, 146.

⁵ Vj. Štefanić, *Glagoljski rukopisi otoka Krka*, Djela JAZU, knj. 51, Zagreb 1960, 455 + XXXII sl.

Milčetićeve popisa u *Hrvatskoj glagoljskoj bibliografiji* (Starine JA XXXIII, Zagreb 1911): Milčetić ima samo 22 krčka rukopisa, a Štefanić 255! Među krčkim rukopisima ima starih i rijetkih tekstova (npr. odlomci pasionala iz 13. st. srodni su sa Suprasaljskim zbornikom; Omišaljski list Apostola s kraja 13. ili poč. 14. st. svjedoči »da je u hrvatskoj glagoljskoj knjizi bilo takvih potpunih apostola, podijeljenih na perikope za čitanje na pojedine dane crkvene godine, kakvih je bilo mnogo u ćirilskim književnostima istočne crkve«; na Krku je najstariji očuvani glagoljski kodeks — brevijar s kraja 13. i poč. 14. st.; ondje su prekrasno iluminirani misali Vrbnički prvi i Vrbnički drugi, itd.).

Opise Akademijinih rukopisa završio je Štefanić 1964, a objavljeni su u dvije knjige 1969. i 1970.⁶ Arhiv JAZU najveće je i najbogatije nalazište glagoljskih rukopisa, koji kronološki idu od 12. do 19. st. Sadrži kodekse i fragmente književnog, liturgijskog i odgojno-poučnog karaktera, registre iz dnevnog života ustanova, akte ili isprave (listine), u kojima su zastupljeni primjerci svih tipova glagoljskog pisma u svim fazama njegova razvitka od 12. st. nadalje, što se dobro može pratiti u paleografskom albumu reprodukcija karakterističnih stranica pojedinih rukopisa dodanih u drugom dijelu opisa. Štefanić je opisao 443 rukopisa od kojih je 157 fragmenata — ne računajući listine, jer se one obrađuju kao zaseban korpus: *Acta croatica*.⁷ To znači da je Štefanićev opis bogatiji od Milčetićeve za 142 rukopisa (Akademija je iz različitih izvora obogatila svoju zbirku). Njegov je opis zapravo mala monografija o svakom rukopisu.

Inventariziranje i opisivanje najbogatijih nalazišta glagoljskih rukopisa — Arhiva JAZU i otoka Krka — dalo je solidne temelje za svestrano proučavanje hrvatske glagoljske pismenosti i književnosti. Autor tih opisa Vjekoslav Štefanić zajedno sa svojim suradnicima B. Grabar, M. Pantelić i A. Nazor priredio je hrestomatiju hrvatske srednjovjekovne književnosti (1969)⁸ i pokazao da su mnogi izvori te književnosti zastupljeni upravo u glagoljskim rukopisima i da korijeni hrvatske književnosti izlaze iz ćirilometodskog književnog djela. Po bogatstvu književnih tekstova Štefanić

⁶ Vj. Štefanić, *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije. I. dio*, Zagreb 1969, 301; *II. dio*, Zagreb 1970.

⁷ Pod tim nazivom izdao ih je I. Kukuljević: *Acta croatica. Listine hrvatske*, Zagreb 1863; zatim Đ. Šurmin: *Hrvatski spomenici, Sveska I (od godine 1100—1499)*, Zagreb 1898. Novo izdanje povjerila je JAZU S. Ivšiću, koji je prikupljao građu od 1917. do svoje smrti 1962. i nije dospio posao završiti. Ivšićeva se građa dopunjuje i priprema za tisak u JAZU.

⁸ *Hrvatska književnost srednjega vijeka*. Priredio Vjekoslav Štefanić i suradnici: Biserka Grabar, Anica Nazor, Marija Pantelić. Pet stoljeća hrvatske književnosti, Zagreb 1969, 547.

čeva je hrestomatija značila otkriće i podlogu za pisanje povijesti srednjovjekovne književnosti. Na toj su podlozi mogla nastati kapitalna djela iz povijesti hrvatske književnosti kao što su *Srednjovjekovna književnost* E. Hercigonje,⁹ *Usmena književnost* M. Bošković-Stulli¹⁰ i najnovija sinteza povijesti hrvatske književnosti I. Frangeša.¹¹

Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti izdala je katalog glagoljskih epigrafskih spomenika, koje je priredio B. Fučić.¹² Na istraživanje glagoljskih natpisa potakle su B. Fučića istarske freske koje obiluju glagoljskim zapisima. Poslije trideset i više godina sistematskih terenskih istraživanja pokazao je da se glagoljski natpisi zajedno s grafitima penju na tisuću jedinica: više od polovice otkrio je poslije rata B. Fučić. Među njima najstariji su iz 11. i 12. st.: Plominski natpis, Valunska ploča, Grdoselski ulomak; Humski grafiti i Ročki glagoljski abecedarij. S Ročkim abecedarijem prvi je put potvrđen standard starije hrvatske glagoljske azbuke koju je izravno pisao sam glagoljaš u živom glagoljaškom središtu kakvo je stoljećima bio Roč. U Fučićevoj knjizi prvi su put glagoljski natpisi izdani samostalno, u posebnoj knjizi, za razliku od dosadašnjih izdanja, u kojima su objavljivani zajedno s ostalom (latinskom, latiničkom i ćirilskom) epigrafskom, pa i drugom građom.

Za poslijeratna paleoslavistička istraživanja važno je to što se 1948. u Zagrebu u život vraća krčka Staroslavenska akademija, koja je 1927. bila pripojena Hrvatskoj bogoslovnoj akademiji u Zagrebu kao njezin Staroslavenski odio, a za pročelnika imenovan je Svetozar Ritig, pisac poznate knjige: *Povijest i pravo slovenštine u crkvenom bogoslužju sa osobitim obzirom na Hrvatsku. I. sveška od 863—1248.* (Zagreb 1910). Ritig je obnovio Staroslavensku akademiju, a poslije nekoliko godina (1952) konstituirao je u Staroslavenski institut¹³ sa zadatkom: »a) da sakuplja, obrađuje i proučava staroslavenske, stare hrvatske i srpske glagoljske i ćirilske spomenike i drugo gradivo potrebno za izdavanje stručnih rječni-

⁹ *Povijest hrvatske književnosti. Knjiga 2. Srednjovjekovna književnost.* Napisao Eduard Hercigonja, Zagreb 1975, 482.

¹⁰ *Povijest hrvatske književnosti. Knjiga 1. Usmena i pučka književnost.* Napisale Maja Bošković-Stulli i Divna Zečević, Zagreb 1978.

¹¹ I. Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti*, Zagreb—Ljubljana 1987.

¹² B. Fučić, *Glagoljski natpisi*, Djela JAZU, knj. 57, Zagreb 1982, 422.

¹³ Poslije smrti Svetozara Ritiga 1961. u svoj naslov dobiva Ritigovo ime; 1977. integriran je kao samostalna znanstvena jedinica u Institut za filologiju i folkloristiku pod nazivom: Staroslavenski zavod »Svetozar Ritig«.

ka, monografija, zbornika i sličnih izdanja i da ih objelodanjuje; b) da uz stručnu biblioteku osnuje fototeku u kojoj će prikupljati snimke svih važnijih glagoljskih spomenika, kao i spomenika pisanih ćirilicom i bosančicom, koji se nalaze u bibliotekama i arhivima izvan Zagreba ili u inozemstvu».

Osnivanjem Staroslavenskog instituta Hrvatska je dobila paleoslavističku instituciju, a s njome izdanja: časopis *Slovo* i povremenu publikaciju *Radovi*.¹⁴ U Staroslavenskom institutu istražuju se i izdaju: biblijski tekstovi, koji su bogato zastupljeni u hrvatskim glagoljskim liturgijskim knjigama i osobito su važni za rekonstrukciju staroslavenskog prijevoda *Biblije*,¹⁵ istražuju se apokrifi i legende¹⁶ (posebice Bogorodičina čudesa¹⁷). U izdanjima Staroslavenskog instituta objavljena su kritička izdanja staroslavenskih životopisa Konstantina-Ćirila i Metodija (s uvodom o staroslavenskim, grčkim i latinskim izvorima, s dodatkom teksta latinskih izvora i s latinskim prijevodom ŽK i ŽM uz znanstveni komentar).¹⁸ Objavljena je studija s bibliografijom hrvatskoglagoljskih rituala;¹⁹ opisi rukopisa krasnopolisca i minijatora Bartola Krbavca;²⁰ opisi ćirilskih rukopisa Nacionalne i sveučilišne biblioteke u Zagrebu;²¹ opisi glagoljskih rukopisa u Arhivu Hrvatske.²²

¹⁴ Do sada izašlo 37 brojeva *Slova* i 8 knjiga *Radova*.

¹⁵ Izdani su: J. Hamm, *Starohrvatski prijevod »Pjesme nad pjesmama«*, *Slovo* 6–8, Zagreb 1957, 195–230; *Judita u hrvatskim glagoljskim brevijarima*. Priredio Josip Hamm, *Radovi Staroslavenskog instituta*, knj. 3, Zagreb 1958, 105–201.

¹⁶ B. Grabar, *Apokrifna djela apostolska u hrvatskoglagoljskoj literaturi*. 1. *Djela Andrije i Mateja u gradu ljudoždera*; 2. *Djela apostola Petra i Andrije*, *Radovi Staroslavenskog instituta*, knj. 6, Zagreb 1967, 109–208; 3. *Djela Pavla i Tekle*, *Radovi Staroslavenskog instituta*, knj. 7, Zagreb 1972, 5–30; J. Bratulić, *Apokrif o prekrasnom Josipu u hrvatskoj književnosti*, *Radovi Staroslavenskog instituta*, knj. 7, Zagreb 1972, 31–122, i dr.

¹⁷ I. Petrović, *Bogorodičina čudesa u Ivančićevu zborniku, hrvatskoglagoljskom spomeniku 14/15. st.*, *Radovi Staroslavenskog instituta*, knj. 7, Zagreb 1972, 123–210, *Isti, Marijini mirakuli u hrvatskim glagoljskim zbirkama i njihovi evropski izvori*, *Radovi Staroslavenskog instituta*, knj. 8, Zagreb 1977, str. 225.

¹⁸ *Constantinus et Methodius Thessalonicenses. Fontes*. Recensuerunt et illustraverunt Franciscus Grivec (Pars I, II et IV) et Franciscus Tomšić (Pars III), *Radovi Staroslavenskog instituta*, knj. 4, Zagreb 1960, 275.

¹⁹ J. Tandarić, *Hrvatskoglagoljski ritual*, *Slovo* 30, Zagreb 1980, 17–87.

²⁰ M. Pantelić, *Glagoljski kodeksi Bartola Krbavca*, *Radovi Staroslavenskog instituta*, knj. 5, Zagreb 1964, 17–29.

²¹ V. Mošin, *Ćirilski rukopisi i pisma Nacionalne sveučilišne biblioteke u Zagrebu*, *Radovi Staroslavenskog instituta*, knj. 5, Zagreb 1964, 163–233.

²² J. Kolanović, *Glagoljski rukopisi i isprave u Arhivu Hrvatske*, *Slovo* 32–33, Zagreb 1983, str. 131–191.

U Staroslavenskom institutu počinje 1959. rad na Rječniku crkvenoslavenskog jezika hrvatske redakcije i time se u djelo provodi inicijativa moskovskog međunarodnog kongresa slavista 1958. da se izradi rječnik svih redakcija crkvenoslavenskog jezika, koji će biti nastavak Rječnika staroslavenskog jezika što ga izdaje Čehoslovačka akademija nauka.²³ Od tada je ekscerpiran reprezentativan korpus od šezdesetak hrvatskoglagoljskih izvora u kronološkom slijedu od 12. do 16. st. — fragmenata i cjelovitih kodeksa: misala, brevijara, psaltira i zbornika. Ove će godine — trideset godina poslije inicijative — biti objavljen dio građe slova A. Rječnik je enciklopedijskog tipa — s hrvatskokrkvenoslavenskom natuknicom u staroj ćirilici, s prijevodom na hrvatski i engleski, s paralelnim grčkim i latinskim oblicima, sa svim stvarnim i prenesenim značenjima, specijalnim značenjskim nijansama, s kontekstualnom dokumentacijom, bilježenjem grafijskih i fonetskih varijanata, koje otkrivaju gramatičke i fonetske specifičnosti, pokazuju sintaksu i rekciju.

Već 1954. Staroslavenski institut organizira prva magnetofonska snimanja glagoljaškog pjevanja na otoku Krku, a potom i na drugim mjestima (za zadarsko područje snimanja organizira Institut JAZU u Zadru), tako da Staroslavenski institut danas ima najbogatiju zbirku građe glagoljaškog pjevanja s područja od Istre do otoka Korčule. Objavljene su čak tri knjige na temu glagoljaškog pjevanja: J. Bezić, *Razvoj glagoljaškog pjevanja na zadarskom području* (Institut JAZU, Djela, knj. V, Zadar 1973. str. 324); J. Martinić, *Glagolitishe Gesänge Mitteldalmatiens, Teil I (Text). Teil II (Noten)*, Kölner Beiträge zur Musikforschung, Bd. 103, str. 362 (I) i VII + 113 str. (II); *Spomenici glagoljaškog pjevanja. Prvi svezak. Glagoljaško pjevanje u Poljicima kod Splita. Snimio, transkribirao i analizirao Stjepan Stepanov* (JAZU, Zagreb 1983, str. 389). Transkribiranje i izdavanje skupljene građe glagoljaškog pjevanja preuzela je kao sistematski zadatak Jugoslavenska akademija u svojem Razredu za muzičku umjetnost i pokrenula ediciju: *Spomenici glagoljaškog pjevanja*.

U počecima svojega djelovanja Staroslavenski institut je organizirao arheološka istraživanja u benediktinskoj opatiji Sv. Lucije u Jurandvoru na otoku Krku, gdje je nađena Bašćanska ploča. Istraživanja su pokazala da je Bašćanska ploča prvotno služila kao jedna od pregradnih ploča, koje su funkcionalno dijelile crkvenu lađu (prostor za puk) od prezbiterija (prostor za kler).²⁴

²³ *Slovník jazyka staroslověnského. Lexicon linguae palaeoslovenicae.* ČSAV, Praha 1966. i dalje.

²⁴ B. Fučić, *Bašćanska ploča kao arheološki predmet*, Slovo 6—8, Zagreb 1957, 247—262.

Staroslavenski institut sistematski prikuplja mikrofilmove i fotokopije glagoljskih i ćirilskih rukopisa i starih štampanih knjiga, pa u fototeci čuva brojne spomenike (većinu glagoljskih rukopisa, koji su izvan Jugoslavije; gotovo kompletan korpus bosanskih rukopisa i neke kanonske staroslavenske rukopise), što je za paleoslavistička istraživanja od neprocjenjive važnosti.

Uz redovnu izdavačku djelatnost — izdavanje časopisa *Slovo i Radova* — Staroslavenski je institut u suradnji s drugim izdavačima objavio: faksimilirano i kritičko izdanje teksta glagoljskog *Misala Hrvoja Vukčića Hrvatinića* iz poč. 15. st. u latiničkoj transliteraciji s varijantama iz još tri glagoljska misala,²⁵ faksimilirano izdanje plenarnog glagoljskog *Novljanskog drugog brevijara* iz 1495. s iscrpnom bibliografijom sadržaja i biblijskih čitanja.²⁶ To su ujedno prva izdanja nekog kompletnog glagoljskog misala i brevijara, najvažnijih liturgijskih knjiga pisanih crkvenoslavenskim jezikom, koje sadrže čitavo bogatstvo biblijskih i legendarnih tekstova. Misali su zapravo zbirke najljepših biblijskih čitanja, a u brevijarima su sačuvani neki starozavjetni biblijski ćirilo-metodski tekstovi, kojih nema u istočnoslavenskim rukopisima (parimejniku). Potpuni glagoljski brevijari svojevrsne su hrestomatije, upravo riznice srednjovjekovnog štiva, jer sadrže svetačke legende (tzv. brevijarski legendarij). U Staroslavenskom institutu kritički je priređen tekst s opširnom studijom *Istarskog razvoda*, jednoga od najvrednijih spomenika srednjovjekovne Istre.²⁷

Poslije rata ušlo se u trag važnim zagubljenim hrvatskoglagojskim rukopisima i otkriveni su novi, dotada nepoznati rukopisi.²⁸ Ušlo se u trag *Misalu Hrvoja Vukčića Hrvatinića; Berlinskom misalu* iz 1402, koji je zajedno s još nekoliko misala i brevijara 1627. bio poslan u Rim da posluži u pripremanju Propagandinih izdanja liturgijskih knjiga. Identificiran je kao djelo krasnopolisca i minijatora Bartola iz Krbave.²⁹ Jedan glagoljski misal otkriven je u Kopenhagenu;³⁰ otkriveno je više rukopisnih brevijara: jedan u

²⁵ *Missale Hervoiae Ducis spalatensis croatico-glagoliticum. Facsimile, + Transcriptio et Commentarium.* Editionem curaverunt Biserka Grabar, Anica Nazor, Marija Pantelić sub redactione Vjekoslav Štefanić, Zagreb — Ljubljana — Graz 1973.

²⁶ *II. Novljanski brevijar. Hrvatskoglagojski rukopis iz 1495. Župni arhiv Novi Vinodolski. Fototipsko izdanje. Uvod. Bibliografija.* Marija Pantelić — Anica Nazor, Zagreb 1977, XXV + 500 l.

²⁷ J. Bratulić, *Istarski razvod. Studija i tekst*, Pula 1978, str. 298.

²⁸ I. Mulc, *Novootkriveni hrvatski glagoljski spomenici*, Slovo 21, Zagreb 1971, 388—397.

²⁹ M. Pantelić, *Glagoljski kodeksi Bartola Krbavca, Radovi Staroslavenskog instituta*, knj. 5, Zagreb 1964, 17—29.

³⁰ G. Svane, *Kopenhagenski glagoljski misal*, Slovo 15—16, Zagreb 1965, 59—93.

Vatikanskoj biblioteci,³¹ jedan u privatnom vlasništvu obitelji Pezzoli u Rimu (otkupljen za NSB u Zagrebu),³² jedan u Firenzi³³ i jedan u Padovi.³⁴ Jedan je rukopis otkriven u Sieni.³⁵ Među novo-otkrivenim fragmentima osobito je važan *Splitski odlomak misala* iz 13. st.,³⁶ odlomak *Missale festivum* iz 13. ili poč. 14. st.,³⁷ kalendar iz *Novljanskog prvog brevijara*.³⁸

Iz privatnih kolekcija otkupljeno je nekoliko novootkrivenih cjelovitih rukopisa. Iz čuvene kolekcije Thomasa Phillippsa otkupljena su dva rukopisa za Nacionalnu i sveučilišnu biblioteku u Zagrebu,³⁹ a jedan glagoljski misal otkupila je The Pierpont Morgan Library u New Yorku (MS 931).⁴⁰

U Hrvatskoj su obilježeni jubilarni datumi iz povijesti slavenske pismenosti: 1100. obljetnica smrti Konstantina-Ćirila 1969. i Metodija 1985. međunarodnim znanstvenim skupovima, koje su organizirali Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti i Staroslavenski institut;⁴¹ jednako je obilježena 500. obljetnica štampanja prve glagoljske knjige — *Misala* iz 1483.⁴² Tim povodima održane su različite manifestacije širom Hrvatske. Uz 1100. obljetnicu Ćirilove smrti objavljen je hrvatski prijevod sa slovenskoga jezika ŽK i ŽM;⁴³ bibliografski je obrađena i ocijenjena ćirilometodska

³¹ M. Japundžić, *Glagoljski brevijar iz g. 1465. (Vaticano — Slavo 19)*, Radovi Staroslavenskog instituta, knj. 2, Zagreb 1955, 155—191.

³² M. Pantelić, *Glagoljski brevijar popa Mavra iz godine 1460*, Slovo 15—16, Zagreb 1965, 94—149.

³³ V. Gajdoš, *Medicejský glagoljský kodeks*, Slavia XXXV, Praha 1966, 36—56.

³⁴ J. Tandarić, *Hrvatskoglagojski padovanski brevijar*, Slovo 27, Zagreb 1977, 129—147.

³⁵ A. Nazor, *Hrvatskoglagojski rukopisi izvan domovine*, IV. ročki glagoljaški bijenale, Pula 1980, 52—55.

³⁶ Vj. Štefanić, *Splitski odlomak glagoljskog misala starije redakcije*, Slovo 6—8, Zagreb 1957, 54—133.

³⁷ M. Pantelić, *Hrvatskoglagojski odlomak »Missale festivum«*, Slovo 22, Zagreb 1972, 5—25.

³⁸ J. Kolanović, *Glagoljski rukopisi i isprave u Arhivu Hrvatske*, Slovo 32—33, Zagreb 1983, 135—137.

³⁹ God. 1970. rukopis Dijaloga Grgura pape iz 1602. (sign. R 4902) i 1976. priručnik — zbornik iz 15. st. (sign. R 6635).

⁴⁰ Misal je fototipski izdan: *The New York Missal. An early 15th-Century croato-glagolitic manuscript* edited by Henrik Birnbaum and Peter Rehder in collaboration with expert scholars. Part One. Facsimile Text with an Introduction by Henrik Birnbaum, München — Zagreb, 1977, str. 608.

⁴¹ Referati s tih skupova izdani su u časopisu *Slovo* 21, *Slovo* 36, Zagreb 1986, *Slovo* 37, Zagreb 1987, *Slovo* 38, Zagreb 1988.

⁴² Referati su objavljeni u časopisu *Slovo* 34, Zagreb 1984.

⁴³ *Žitja sv. Ćirila i Metoda*, Zagreb 1963, str. 82.

literatura objavljena tim povodom u svijetu i u nas.⁴⁴ Uz Metodijevu obljetnicu izdan je i opširno komentiran hrvatski prijevod iz staroslavenskog originala ZK i ZM i drugi izvori;⁴⁵ fototipski je izdan glagoljski rukopis Regule sv. Benedikta iz 14. st.⁴⁶ Uz 500. obljetnicu prvotiska *Misala* — 22. veljače 1983. izašao je pretisak s latiničkom transliteracijom prve glagoljske početnice (bukvara) iz 1527.⁴⁷

Uznapredovala su istraživanja crkvenoslavenskog jezika i njegove norme, među kojima se ističu istraživanja J. Hamma,⁴⁸ D. Malić,⁴⁹ E. Hercigonje,⁵⁰ J. Tandarića⁵¹ i S. Damjanovića.⁵²

U Hrvatskoj su priređene dvije velike izložbe pisanih spomenika: 1978. uz međunarodni kongres slavista održana je izložba glagoljskih originala — rukopisa, natpisa i tiskanih knjiga koji se čuvaju u zagrebačkim bibliotekama i arhivima s opširnim katalogom;⁵³ 1985. unutar izložbe *Pisana riječ u Hrvatskoj* bili su bogato zastupljeni glagoljski i ćirilski spomenici.⁵⁴ U Rijeci je u Naučnoj biblioteci 1968. postavljena stalna izložba o glagoljici.

U istarskom gradiću Roču osnovana je katedra Čakavskog sabora — *Ročki glagoljaški bijenale*, na kojoj se referiraju rezultati paleoslavističkih istraživanja (održano osam puta). S osnivanjem te katedre počelo je ostvarivanje Aleje glagoljaša s deset spomen-obilježja, koja spaja Roč i Hum, nekoć živa središta glagoljaške pismenosti i književnosti, pa Aleja o tome svjedoči i ukazuje »na

⁴⁴ I. Petrović, *Literatura o Ćirilu i Metodiju prilikom 1100. jubileja slavenske pismenosti*, Slovo 17, Zagreb 1967, 136—188; Slovo 18—19, Zagreb 1969, 233—382.

⁴⁵ *Žitja Konstantina Ćirila i Metodija i druga vrela*. Preveo i protumačio Josip Bratulić, Zagreb 1985, str. 199.

⁴⁶ *Rogovskoga samostana sv. Benedikta. Regula (saec. XIV)*, Bibliofilska izdanja 15, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1985.

⁴⁷ *Prva hrvatskoglagoljska početnica 1527*, Zagreb 1983.

⁴⁸ J. Hamm, *Hrvatski tip crkvenoslavenskog jezika*, Slovo 13, Zagreb 1963, 43—67; *Isti, Serbskaja i horvatskaja redakcii obščeslavjanskogo literaturnogo jazyka*, Voprosy jazykoznanija 3, Moskva 1964, 84—87.

⁴⁹ D. Malić, *Jezik prve hrvatske pjesmarice*. Znanstvena biblioteka HFD 1, Zagreb 1972, str. 232 + 3 tabl.

⁵⁰ V. studije u njegovoj knjizi: *Nad iskonom hrvatske knjige. Rasprave o hrvatskoglagoljskom srednjovjekovlju*, Zagreb 1983, 281—439.

⁵¹ J. Tandarić, *Crkvenoslavenska jezična norma u hrvatskoglagoljskom ritualu*, Slovo 32—33, Zagreb 1983, 53—83.

⁵² S. Damjanović, *Tragom jezika hrvatskih glagoljaša*. Hrvatsko filološko društvo. Znanstvena biblioteka 15, Zagreb 1984, str. 191.

⁵³ A. Nazor, *Zagreb — riznica glagoljice*. Katalog izložbe, Zagreb 1978, str. 82 + sl. 58.

⁵⁴ *Pisana riječ u Hrvatskoj*. Zagreb 28. listopada 1985. — 23. veljače 1986.

korijene slavenske pismenosti i na kontinuitet te pismenosti od Ćirila do naših dana».⁵⁵

Pojedini glagoljski tekstovi postali su predmet umjetničkih obrada. Tekst Bašćanske ploče uglazbila su čak dva skladatelja: K. Fribec (kantata 1977) i B. Šulek (1981). Glagoljski tekst legende o sv. Jeronimu i lavu potakao je književnika I. Bakmaza da napiše lutkarsku igru: *Jeronim i lav*. V. Radauš izradio je grafičku mapu glagoljske azbuke; slikar T. Petranović-Rvat grafički je prepjevao *Jamu* I. G. Kovačića i stihove pretočio u glagoljska slova; slikarstvo Vj. Reiser inspiriran je glagoljskim minijaturama i inicijalima.

ZAKLJUČAK

Ovaj, posve sumaran, pregled poslijeratne paleoslavistike u Hrvatskoj pokazuje da su paleoslavistička istraživanja već u prvim poslijeratnim godinama dobila zamah i da su se odvijala u tri zagrebačke institucije: Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti, Sveučilištu i u obnovljenoj Staroslavenskoj akademiji, odnosno Staroslavenskom institutu. Temelje tim istraživanjima položili su: Josip Hamm, Vladimir Mošin, Vjekoslav Štefanić i Josip Vrana, davši im snažan pečat i polet. Krenuli su od najvažnijih zadataka: od pripremanja i izdavanja osnovnih udžbenika staroslavenskog jezika, sistematskog popisa i opisa najbogatijih fondova glagoljskih i ćirilskih rukopisa u Hrvatskoj. Nastavilo se izdavanjem pojedinih književnih i drugih tekstova, skupljanjem građe glagoljaškog pjevanja, popisom i obradom epigrafske glagoljske građe. U konačnom rezultatu pojavila su se kapitalna izdanja kataloga ćirilskih rukopisa, glagoljskih rukopisa i glagoljskih natpisa; izdana je transkripcija dijela građe glagoljaškog pjevanja (s područja Poljica kod Splita). Katalogi glagoljskih rukopisa otkrili su bogatstvo književnih tekstova, na kojima je pretežno sastavljena hrestomatija hrvatske srednjovjekovne književnosti. Time je slika povijesti najstarije hrvatske književnosti i njezinih početaka, njezine veze i prožimanja s usmenom književnošću, danas mnogo realnija od slike koje su pružale dosadašnje povijesti hrvatske književnosti.

Kritički su izdani najvažniji ćirilometodski izvori ŽK i ŽM i drugi, koji su dva puta prevedeni na hrvatski književni jezik (sa slovenskoga i iz staroslavenskog originala); obilježeni su ćirilometodski jubileji, izdani materijali koji su tim povodom napisani; izdane su dvije osnovne hrvatskoglagoljske liturgijske knjige —

⁵⁵ J. Bratulić, *Aleja glagoljaša Roč-Hum*, Roč 1983, 23.

misal i brevijar, važne osobito za rekonstrukciju staroslavenskog prijevoda *Biblije*, izdane su pojedine zbirke tekstova, kao i pojedinačni tekstovi; ekscerpiran je i dijelom obrađen reprezentativan korpus izvora za Rječnik crkvenoslavenskog jezika hrvatske redakcije; objavljene su studije o crkvenoslavenskom jeziku i njegovoj normi; pronađeni su mnogi glagoljski rukopisi, popularizirana ćirilometodska baština i dr.

Osnivanjem Staroslavenskog instituta (od 1977. zavoda) paleoslavistika je u Hrvatskoj institucionalizirana. Time su se otvorile mogućnosti kontinuiranih i sistematskih istraživanja. U Staroslavenskom se zavodu okuplja i osposobljava kadar, nabavlja specijalizirana biblioteka, fototeka rukopisa, fonoteka glagoljaškog pjevanja, razvija vlastita izdavačka djelatnost, u kojoj surađuju mnogi paleoslavisti iz čitave zemlje i inozemstva.

Naše izlaganje posvećujemo četrdesetoj obljetnici obnove Staroslavenske akademije i tridesetoj obljetnici moskovske inicijative izrade Rječnika crkvenoslavenskog jezika svih redakcija, dakle zajedničkom paleoslavističkom projektu, koji se dijelom već ostvaruje u Staroslavenskom zavodu »Svetozar Ritig« u Zagrebu.

SUMMARY

PALEOSLAVISTICS IN CROATIA AFTER THE SECOND WORLD WAR

The author gives a brief survey of paleoslavistic research in Croatia after the Second World War. She shows that already during the first post-war years paleoslavistic research made great progress. This research was conducted by three institutions in Zagreb: Yugoslav Academy of Sciences and Arts, the University and the renovated Old Church Slavonic Academy, i.e. the Old Church Slavonic Institute. These studies were initiated by Josip Hamm, Vladimir Mošin, Vjekoslav Štefanić and Josip Vrana who with their enthusiasm gave them their personal stamp. They started from the most important tasks: publishing of basic Old Church Slavonic textbooks, a systematic description and register of the most important fonds of Glagolitic and Chyrillic manuscripts in Croatia as well as publishing of individual literary and non-literary texts, collecting of Glagolitic singing and registering and processing of epigraphic Glagolitic material. This effort resulted in major publications: the catalogue of Cyrillic and Glagolitic manuscripts and Glagolitic inscriptions and the transcription of some of the collected samples of Glagolitic singing (from the area of Poljica near Split). The catalogue of Glagolitic manuscripts reveals a wealth of literary texts on the basis of which a new reader of mediaeval Croatian literature was composed. Thus the picture of the history of the oldest Croatian literature, its contacts and permeation with the oral literature are today

much clearer from the picture which was offered by the older Croatian literary history.

Critical editions of the most important Cyrillo-Methodian sources VC, VM and others have been published. They were translated twice into Croatian (from Slovene and from the original). Cyrillo-Methodian anniversaries were celebrated and material prepared for these occasions was published, two basic Croato-Glagolitic books — a missal and a breviary — important for the reconstruction of the Old Church Slavonic translation of the Bible have been published, a representative corpus of sources for the Dictionary of the Croatian recension of Old Church Slavonic has been excerpted and partly analyzed, research papers on Old Church Slavonic language and its norm have been published, many Glagolitic manuscripts have been discovered, Cyrillo-Methodian tradition has been popularized etc. With the foundation of the Old Church Slavonic Institute (from 1977 called Department) paleoslavistic studies in Croatia were institutionalized and thus conditions for the systematic research were met: qualified researchers, a specialized library, a photographic library of manuscripts, a tape library of Glagolitic singing, specialized publications with contributions from Yugoslavia as well as abroad.